

אסף ידידיה

תחיית הקודש

לנוכח המבוכה הרוחנית בדורנו, חזון תחיית הקדש של מרן הרב קוק זצ"ל נראה אקטואלי מתמיד. מאמר זה מנסה להציג את חזונו זה של מרן הרב זצ"ל. תוך עיון בכתביו ובאיגרותיו.

משבר רוחני גדול פוקד את דורנו, שאלות רבות מרחפות בחלל התרבותי שלנו ללא מענה מספק. השאלה המרכזית העומדת על הפרק היא - לאן מועדות פניה של מדינת ישראל? האם מטרתה האחרונה היא השגת השלווה והשקט, התקבלות לחברת העמים ואימוץ תרבותם, או שמטרתה האחרונה היא הגשמת חזון הנביאים על כל המשתמע ממנו?

וממילא נשאלת השאלה האם הרעיונות הלאומיים בדבר הקשר החי של עם ישראל לארצו נשואת נפשו, שהיו ביסודה של התנועה הציונית, הם ממקור פנימי יהודי בעל תוקף מתמיד וממילא ערכם נצחי, או שהם ממקור חיצוני התקף לשעתו וממילא ערכם זמני ויכול להידחות מפני ערכים אחרים או אפילו מפני נטיות אגוצנטריות?

הרב קוק חזה את נטישת הערכים הלאומיים על ידי דור השבע מבחינה כלכלית: השלווה הגשמית שתבוא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבאו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ. השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע...¹

משבר רוחני נוסף שאנו עומדים בפתחו בא בדמותה של המבוכה הרוחנית של מבקשי תורה, המחפשים את דרכם בלימוד התורה ובעבודת ה', חיפוש שמצד אחד אין לו מוצא כללי ומצד שני הוא מביא לריבוי עצום של שיטות לימוד ודרכים בעבודת ה', שאין בכך חיסרון מצד עצמו, אך הבעיה מתחילה מכך שכל אחד טוען "אני אמלוד" ושדרכו היא הדרך היחידה בעבודת ה' ואין זולתה וממילא "האמת תהיה נעדרת - שנעשית עדרים עדרים", המבוכה גדלה ורבה המחלוקת בישראל.

חיסרון גדול הקיים בימינו הוא ירידת קרנה של התורה והידחקותה לשוליים התרבותיים של האנושות, מבחינת השפעתה על הערכים הכלליים בתרבות הכללית, זאת לעומת מקומה הראוי לה בתרבות הכללית מצד ערכה האמיתי ולעומת השפעתה המכרעת בעבר על המוסר האנושי ועל הדתות האוניברסליות. כל

1. אורות, עמ' פ"ד.

שכן מורגש החיסרון באי השפעתה של התורה על התרבות הישראלית השלטת במדינת העם היהודי, אשר לאורך כל ההיסטוריה שלו הייתה התורה המקור הרוחני - תרבותי לכל פינה ופינה מחייו הכלליים והפרטיים.

הרב קוק עמד על שורש המשברים הללו כבר לפני יותר משמונים שנה. לדעתו הבעיה נעוצה במקורותיה ובשאיפותיה של התנועה הלאומית החילונית, המסתפקת בתחיית החול בלבד וזונחת את מקור החיים האמיתי של האומה, מקור הקודש שלה, שבלעדיו חייה אינם חיים: תחיית הקודש. אני שואל את עצמי, הייתכן שתחייתנו הלאומית תהיה רק תחיה חילונית, והקודש יעמוד רק על המצב הגלוי, בלא התעוררות של חיים, בלא התחדשות של גאולה? הייתכן להיות ככה?²

תשובת הרב קוק על שאלה זו הייתה: לא ולא... דבר פשוט הוא, שכל זמן שאין אנו יכולים להראות באצבע על תחיה של קודש, גם תחיית החול שלנו אינה בשלמותה... כל ערכה של תחייתנו הלאומית יתברר כאשר תחל תחיית הקודש לעשות את מעשיה, להראות את כח-החיים שלה... וההנחה ברורה היא: תחיית עמנו מוכרחת להיות תחיה שלמה, תחיית גוף ותחיית נשמה, תחיית חול ותחיית קודש. ולא עוד אלא שכל מגמתה של התחייה החילונית היא רק כדי להביא אותנו לידי תחיית נשמה, לידי תחיית קודש.³

קביעה זו נשענת על ההנחה שהקודש והחול אינם צריכים זה לזה ויותר מזה: שמקור חיינו הוא הקודש, והקודש מוכרח הוא להראות את כוחו המקורי. וסוף-כל-סוף יוכר לכל, שגם אותות התחייה של החול - הקודש הוא הפועל אותם, וכוחו הוא המחדש את הנפלאות הגדולות שעיננו רואות.⁴

לאחר קביעה חשובה זו ניגש הרב לשאלה הגדולה: באיזה אופן תחל תחיה של קודש לכוון את הופעתה ואת מפעליה. מה היא תחיה ביחס לקודש, ובאיזה אופן תסודר, - שאלה זו מוכרחת היא להיות לשאלת היום היותר בוערת. היא ראויה להעסיק את כל המוחות של העובדים על ככר החול ובין המוחות העובדים על ככר הקודש.⁵

שאלה זו העסיקה רבות את הרב קוק והוא ניסה לתת לה מענה. הוא כתב תוכנית מפורטת המתווה את הדרך להגשמת החזון הגדול של תחיית הקודש. בתוכנית זו יש גם משום רפואה למשבר הגדול של דורנו ולבעיות שהצגנו לעיל. עניינה של התוכנית הוא בהשתדלות האנושית שעלינו לעשות, היא מסתעפת לענפים רבים ומתייחסת לרוב מכוני הקודש של האומה הישראלית. עיקריה של התוכנית הם:

א. הקמת הסתדרות ירושלים, הנושאת את דגל תחיית הקודש, ומהוה מקבילה ומשלימה להסתדרות הציונית ולא מפלגה אחת מיני רבות בתוכה. אחת מתפקידיה

2. מאמרי הראיה ב, עמ' 336.

3. שם, שם.

4. שם, שם.

5. שם, שם.

של ההסתדרות הוא ברור מקורם האמיתי ותקפם הנצחי של ערכי התנועה הציונית.

ב. הקמת ישיבה מרכזית בעד כל האומה, בירושלים, אשר תשמש כפסגת עולם התורה מבחינה היררכית וממילא תביא לליכודו.

ג. יסוד בית-דין גדול כללי בירושלים, מחובר מרבנים גאונים, גדולים בתורה, בצדקות, בחכמה ובידיעות העולם, אשר ישמש כסמכות אחרונה בנושאי הלכה ומשפט.

ד. לימוד מעמיק של מקצועות התורה המחשבתיים, שנזנחו במשך שנות הגלות, שעל ידיו תתרחב התורה ממידותיה המצומצמות ויתקיים בה "הפוך בה והפוך בה" דכולה בה".

ה. יצירה רוחנית ספרותית בכל מקצועות התורה, קיבוץ אוצרותינו וכתובת מבואות, כל אלה יהיו למופת לעולם כולו ולברכה לדור דורים ויעלו את קרנה של התורה ושל לומדיה.

חלוצי תחיית הקודש צריכים להיות תלמידי החכמים שבדור, עליהם מוטל התפקיד של הרחבת התורה מד' אמות של הלכה לי"ב מיל כמחנה ישראל כולו, הכופל באמת את כל העולם באיכותו⁶.

דגל ירושלים

עוד בימי כהונתו של הרב קוק כרבה של יפו והמושבות, פעל הרב קוק לתחייה בתחום הקודש של עם ישראל ע"י יסוד ישיבה מרכזית לישוב החדש, יסוד בית דין לממונות ליפו והמושבות, דאגה למוסדות חינוך מודרניים הפועלים ע"פ תורת ישראל והרחבת תחומי הלימוד התורניים. אך פעילות זו הצטמצמה לתחום היישוב החדש ולא התיימרה לכלול את כל עולם התורה בארץ ובתפוצות. בראשית תרע"ח לאחר "הצהרת בלפור", שהרב קוק היה בין הפועלים להשגתה, הגיע הרב קוק להכרה, שהגיע שלב חדש בגאולת ישראל וע"כ נצרכת עבודה רצינית כדי להעלות את התחייה הלאומית על מסלולה האמיתי - תחיית החול והקודש של כלל האומה על פי דבר ה' ביד נביאיו. הרב קוק העריך שהתנועה הציונית, העלייה לא"י ובניינה יקבלו תנופה הגונה בעקבות "הצהרת בלפור" וע"כ צריך שהבית הלאומי ההולך ונבנה יהיה בעל צביון יהודי מובהק, כפי שראוי שתהיה התשתית למדינה היהודית, שהיא יסוד כסא ה' בעולם. ייתכן גם שהרב קוק העריך שבעקבות הסכמת בריטניה לרעיון שיבת ציון "סר פחד השבועות" (כדברי ר' מאיר שמחה מדווינסק) ובאה הזדמנות להכניס תחת רעיון התחייה הלאומית רבים משלומי אמוני ישראל, שהיו רחוקים ממנו קודם לכן. זהו הרקע לחזון מקיף וכולל יותר ממחשבות הרב קוק

6. אורות, עמ' ס"ז.

בתקופת יפו, חזון הנוגע בצביונה המקורי והמתבקש של התחייה הלאומית ומתייחס לכלל האומה הישראלית בארץ ובתפוצות - חזון תחיית הקודש. כדי להגשים את חזון תחיית הקודש בקש הרב לייסד הסתדרות הנושאת על דיגלה את החזון הלו. להסתדרות קרא "דגל ירושלים". במכתבים רבים הסביר הרב קוק את משמעות השם: "ציון" ו"ירושלים", הן זו אצל זו, מאז מראשית תולדותנו התבלט שם ציון אצל ההבטאה של מלכותנו, כחנו העולמי, שהוא הנהו גם כן קדוש מצד עצמו, והוא משמש את כל המטרות הקדושות של עמנו, שהוא הוה ויהיה לעד ממלכת כהנים וגוי הקדוש של העולם כולו. אמנם "ירושלים" מבטאת בהבלטתה את המטרה של קדושתנו מצד עצמה בתור המגמה היותר גבוהה באידיאליותה של הויתנו הישראלית, בעד עצמנו ובעד האנושיות כולה, המקום של בית-המקדש, בית תפילה העתיד של כל העמים, המקום שבו ישבו הסנהדריה הגדולה אשר ממנה יצאה ותצא תורה לכל ישראל, זה מציין השם "ירושלים".⁷

בהקמת הסתדרות היה צורך ארגוני. הרב קוק הבין שלשם הפצת רעיונותיו בציבור הרחב ולשם פעילות ענפה בתחומי חיים רבים הוא צריך ארגון גדול חובק זרועות עולם המסתעף למחלקות רבות - כלכליות, מעשיות ותעמולתיות. הוא הבין שבמאה ה-20 רעיונות כלליים מתגשמים בעזרת ארגונים גדולים והראייה לכך היא ההסתדרות הציונית, שהצליחה במקום שאחרים ללא ארגון נכשלו (והרבנים קאלישר ואלקלעי).

הרב קוק תכנן את הסתדרות ירושלים כהסתדרות עצמאית המקבילה להסתדרות הציונית אך לא מהוה מפלגה בתוכה כתנועת המזרחי. לעובדה זאת סיבות רבות אך בראש ובראשונה נבע הדבר ממחשבתו של הרב קוק על דבר מקורה של התנועה הירושלמית: התנועה "ירושלים" לא נפסקה בקרבנו, מעולם פנינו בכל הגיונונו אל ארצנו הקדושה מפני חבת קדושתה וע"פ יסוד זה המשכנו את החיים בארץ ישראל, ועל פי היסוד מונח הוא כל מה שיתחדש בארץ ישראל גם להבא. הציונות נחשבת היא לענף מגוף התנועה הירושלמית, השוררת באומתנו מעולם, ותיקונה השלם יבא על ידי מה שתתקרב במשך הזמנים יותר ויותר אל הרוח הקדוש השורר בתנועת ירושלים, הרוח של קודש ישראל לה' מעולם עד עולם.⁸

סיבה נוספת להפרדה זאת נעוצה במה שהרב קוק כינה: המטרה הראשונה הכמותית של דגל ירושלים, (ש) היא לא מטרה מקומית, כ"א כללית, בצפיה שתתפשט במלוא רוחב ארצות, ובשביל כך הננו מוכרחים להרחיב את פתחיה, עד שכל איש ישראל, המוקיר את חיי הנשמה הישראלית והמכיר שנושא הקודש דוקא הוא הנו היסוד המגמתי של כל מערכת החיים הלאומיים שלנו, יוכל להתאגד עמנו ולעבוד אתנו יחד על הככר של התחיה הלאומית בארצה...⁹

7. אגרות הראייה ג', עמ' קמ"ח.

8. שם, עמ' קע"ח.

9. שם, עמ' קע"ב.

לפי הרב קוק רעיון תחיית האומה אינו יכול להיות רעיון רק של חלק מעם ישראל, אלא הוא חייב להיות רעיון כללי של כל העם, וכל שכן של אותו חלק מהעם הקשור בנימי נפשו לתורת ישראל, שהיא המקור היותר עליון לתחיית האומה. לכן צריכה ההסתדרות לפנות גם לשלומי אמוני ישראל המתנגדים לתנועה הציונית, עקב קביעתה להלכה ולמעשה "שהציונות דבר אין לה עם הדת".

הרב קוק חשב: (ש"ע"י הופעת הסתדרות כללית ברוח אדיר וקדוש כזה עלולה היא הציונות להתעלות, והתעלותה תגיע עד לידי מידה זו של הכרת מהותה הפנימית והחזרת עטרת ציון ליושנה.¹⁰ אך המטרה העיקרית של תנועת דגל ירושלים היא המטרה שלה מצד איכותה, מצד הרוחניות, מצד מטרת התחיה של הרעיון האלהי האמיתי של העולם הישראלי הכשר, שיקרא אל החיים בתור כח רוחני פועל בתור נשמה אל כללות התנועה של תחית עמנו בכלל, וביתוד של בנינו באר"י, שהם צועדים ובאים לפנינו בההוה הפלאי שלנו של הזמן הנוכחי.¹¹

העבודה של דגל ירושלים מתחלקת לשלושה מחלקות: פוליטית, מעשית ותרבותית.

עניינה של העבודה הפוליטית הוא: בירור הרעיון ע"ד הערך המקודש של התנועה הלאומית ושל יחש האומה לארץ ישראל ויחש האנושיות בכללה לקשר הקודש של ישראל לארצו, כפי מה שהדבר מתבטא גם אצל הכוחות היותר טובים שבחסידי אומות העולם, בעלי השפעה, מכל המינים, פוליטיקאנים, סופרים, רוחנים וכו'.¹²

אמת ברורה זו צריכה לעורר את כל העולם האנושי ולהיות "חומת אש", אשר תכניס בטחון וכבוד אל קיומנו העתידי על ארצנו הקדושה, ע"י שתופנם בלבותיהם של ישראל כערך מהותי נצחי להם.

המחלקה המעשית כוללת דאגה לעלייה והתיישבות של שלומי אמוני ישראל ויסוד מושבות, חוות, ערים כפרים, בתי חרשת וקבלניות מסחריות - כל אלה ע"פ קדושת היהדות, מתוך מחשבה: (ש)הדרך של התכונה המעשית היא היחידה שהיא סוללת את המסילה שיהיה הרושם של האידיאל הישראלי הכשר מכונן ומבוצר בחיים, שהוא יעשה את תוכן החיים של עמנו העז בענקיות רוחו על אדמת קדשו להצלחתו הטבעית לאמתו.¹³

המחלקה התרבותית כוללת שני סוגי עבודות: קיום ופיתוח של מוסדות הקודש הקיימים - ישיבות, בתי כנסיות, בתי מדרשות, בתי דינים ותלמודי תורה.

הקמת מוסדות קודש חדשים שיחרטו על דגלם את חזון תחיית הקודש ויהוו מבוע להתחדשות רוחנית של ישראל ואורייתא.

10. שם, עמ' קע"ג.

11. שם, עמ' קצ"ב.

12. שם, עמ' רכ"ה.

13. שם, עמ' קצ"ו.

מטרותיה התרבותיים של ההסתדרות הם: להתעסק בכל ענפי החינוך ע"י התיסדות של חדרים טובים, בתי ספר, ישיבות, עפ"י הדרישה של הכשרות הישראלית לאמתתה, עם ההתאמה המכוונה להצרכים של חיינו החדשים בארץ ישראל.

ליסוד ישיבת עולם גדולה בירושלים, ישיבה בעלת הרבה ענפים, בתור מחלקות על כל המקצועות שבתורה, שתהיה מקפת את כל התורה כולה שבכתב ושבעל פה את ההלכה וההגדה, וכל מה שהוא נוגע לחיי התורה בישראל במלא רוחב המובן של המלה, בעיון וביצירה.

לכונן בית-דין גדול, ועד של רבנים גדולים, בעיר הראשית הקדושה שלנו ירושלים. לבנות בית-כנסת אחת כללית ומפוארה בעד כלל האומה סמוך למקום מקדשנו להיות לכח מרכזי של קדש ד' לישראל ולעד לבנין בית-מקדשנו במהרה בימינו, בבא לציון גואל, כדבר ד' אשר נאמן, ע"פ יסוד אמונתנו הקדושה.¹⁴

ישיבה מרכזית עולמית

יסוד ישיבה מרכזית עולמית הינו אחד משני המפעלים החשובים ביותר ברעיון תחיית הקודש של הרב קוק שהרי: ישיבות כשמן המכוננות כמאז את רוח האומה בכל מלוא בטחונה.¹⁵ יסוד ישיבה עולמית בירושלים היא אחת השאיפות הגדולות של תחיית הקודש... על נסמוך את עמודי תחייתנו הלאומית רק על היסוד החילוני, שסוף כל סוף ערכו הוא ערך כל מחשבות אדם ותחבולותיו. מנוסי חיים אנחנו, ויודעים אנו את אותו הכח שנתן לנו חיים בעבר, ומאמינים אנו שיתן לנו חיים בעתיד: התורה, דבר ד' בישראל החי עדי עד. והתורה תצא מירושלים להיות לכח מחיה את העולם העתיד שלנו, את הדורות הבאים, על ידי ישיבה גדולה מרוכזת בעיר הקודש.¹⁶

הישיבה המרכזית העולמית צריכה להיות לפי הרב קוק המבוע הרוחני של כלל העם היהודי בכל מקום שהוא, ממנה תצא תורה לישראל בכל רוחב היקפה וגובה קומתה ועומקה, בה יתבררו עקרונות הקודש של התחייה הלאומית וממנה יצאו תלמידי חכמים משפיעים חכמה ומוסר לכל קהילות ישראל: הישיבה האחת המרכזית והכללית, שתוסד בירושלים בתור הישיבה העליונה והגדולה המיוחדת במכון קודשנו, בעד האומה כולה לכל ארצות פזוריה, זאת היא נקודת ההצלה למצבה של התחייה הלאומית שלנו, שלא תבלע בגלי החילוניות המקיפים אותה מסביב. והנקודה הזאת היא תהיה גם נקודת הוזהר

14. אגרות הראי"ה ד', עמ' קס"א.

15. מאמרי הראי"ה, עמ' 308.

16. שם, עמ' 348.

לחיי הרוח, הקודש, ודת האמת לכל אחינו כולם בארצות הגולה... [מגמתה של הישיבה היא שיהיה שם שמייים, שם התורה, שם ישראל ושם ארץ ישראל, מתקדש על ידה בעולם].¹⁷

הישיבה צריכה לשמש כעין מוסד על תורני, העומד בראש הפירמידה של עולם הישיבות ומכוני התורה, ובו מתבררות השאלות העיקריות בחכמת התורה והאמונה וממנו מושפעים שאר הישיבות הן השפעה שבתוכן והן השפעה שבסמכות האחרונה: הישיבה תפתח במדרגה כל כך גבוהה בתורה וחכמת ישראל, עד אשר עולמנו הישראלי, וגם העולם הנכרי הבלתי ישראלי ידע שהמקום המיוחד להשיג ברורים מיוסדים, על השאלות היותר עיקריות בחכמת התורה והאמונה, וכל מה שהוא נכלל בחכמת ישראל בתוכן היותר עמוק ורחב ומתענף של המילה הגדולה הזאת, שהמרכז לזה, היא הישיבה בירושלים.¹⁸

לשם ביסוס המעמד הבכיר של הישיבה בעולם התורה יש: להשתדל שיהיה נמצא קשר יחסי בכל אפשרות בין כל חכמי ישראל בכל הארצות עם חכמי הישיבה הגדולה, שבירושלים, ע"י חליפות מכתבים תדירות, בכל מקצועות התורה וחכמת ישראל...¹⁹, שבכדי שהישיבה תהיה מרכז התורה, צריך שתהיה מושפעת גם מגדולי חכמי ישראל שבחו"ל.

לשם מטרה חשובה זו, צריך שהישיבה תהיה דווקא בירושלים, מרכז התורה החשוב ביותר שהיה בימי קדם ושעתיד להיות בזמן הגאולה כדבר ה' ביד נביאיו, ולא ביבנה²⁰ או ביפו כפי שהרב קוק חשב כמה שנים קודם לכן: ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו מוכרחת היא להעשות האכסניה של תורה היחידה בגדלה, והמצוינת באיכותה בכל העולם כולו. זאת היא דרישה פשוטה שכל אחד יכול להבין אותה.²¹

בשנת תרס"ז תכנן הרב קוק להקים ישיבה מרכזית ביפו ולא בירושלים. סיבת הבחירה ביפו כמקומה של הישיבה קשור באופייה השונה של ישיבה זו מאופי הישיבה המרכזית העולמית, שאותה הגה הרב קוק רק בתרע"ח בעקבות הצהרת בלפור. תוכנית הלימודים של הישיבה ביפו כללה את לימוד התורה בכל תפארתה כולל את המקצועות המחשבתיים של התורה, שלמודם נזנח בישיבות האחרות, אך תפקידה של הישיבה ע"פ הרב קוק היה לשמש כמרכז הרוחני של הישוב החדש, ולא המרכז הרוחני של כלל האומה בארץ ובתפוצות כהישיבה המרכזית העולמית, וע"כ מקומה היה צריך להיות במרכז הישוב החדש ביפו ולא בירושלים - מרכז הישוב הישן: מגמתי ביסוד ישיבה חדשה להישוב החדש בכללו, להחיותו בטל של תורה ולקבוע למוד קבוע ומפורסם בהלכות דעות ואמונות, שגנוי תורה בארחות הקבלה לכל דרכיה יקחו בה חלק בראש...²²

17. שם, עמ' 346.

18. אגרות הראי"ה ג', עמ' קצ"ז.

19. שם, שם.

20. אגרות הראי"ה ב', עמ' קל"ו-קל"ז.

21. מאמרי הראי"ה, עמ' 345.

22. הרב קוק אגרות הראי"ה א', עמ' קמ"ב.

יתכן שתפיסת הגלות והגאולה של הרב קוק הייתה תפיסה סימטרית של שני התהליכים. כלומר כמו שתהליך החורבן והגלות היה תהליך הדרגתי של העברת מרכז התורה הישראלי מירושלים ליבנה מיבנה לגליל ומשם לחוץ לארץ, כך תהליך הגאולה הוא תהליך הדרגתי של מעבר מרכזי התורה מחוץ לארץ ליפו משם ליבנה ומיבנה לירושלים. ההדרגתיות היא גם בקיבוץ הכוחות ויצירת מרכז אחד, באופן כזה שירושלים חוזרת לגדולתה ותופסת את מקומה הרוחני – סמכותי באומה רק בשלב יותר מאוחר: הרעיון של תחיית האומה במובנו המעשי, חי הוא בפועל דוקא בישוב החדש, ובירושלים היא עומדת לגדולות, לעת יפוח היום, לכשיתרומם רוח האומה בגבורתו ובטהרתו בא"י בכלל, ורוח חיים הנושב מצפונותיה של תורה, בהתאמה אל החיים והמציאות, ימלא כל לב הבאים מארצות נכר להתישב על אדמת הקודש. אז יגיע זמן, שנוכל לדבר ע"ד החזיון המרומם, להראות את מקור החיים לעמנו בהר הקודש ירושלים.²³ זמן זה הגיע עם הצהרת בלפור.

על ייחודיותו של הלימוד בישיבה הן מבחינת מגמתו והן מבחינת תכניו, ביחס לישיבות האחרות אומר הרב קוק: שם במקום הקודש יבינו "בתורי ישראל" ובחיריו את הכח המרכזי הפועל ב"כנסת ישראל" היושבת על אדמת הקודש ושם יגלה ויראה להם אור האחדות של "גוי אחד בארץ"... ועל ידי לימוד חי ופועל וקבוע בכל מקצועותיה של תורה על אדמת קדשנו ילכו הלון וחסור כל אותם פרודי הדעות וחלופי השיטות אשר השתרגו ועלו ב"אור ארץ העמים" מרוב אפלה של גולה אחר גולה. שם יתקבצו ויתכנסו כל פזורי המחשבה הגדולה של "כנסת ישראל", אשר נתגלתה בצדדים שונים, בדורות עולמים, במצבים מיוחדים בפלגות רחוקות ובמקצועות וסגנונים מחולפים.²⁴

התורה צריכה להילמד בישיבה לפי הרב קוק מפרספקטיבה חדשה שלא הייתה נהוגה עד עכשיו בעולם הישיבות, מפרספקטיבה כלל היסטורית, כללית, אחדותית הסוקרת את הישיגי היצירה התורנית של הדורות הקודמים ומסדרת אותם במבנה אחדותי בנוי לתלפיות, פרספקטיבה חדשה זו דורשת גם היקף חדש. בישיבה ילמדו את התורה במלוא היקפה על מקצועותיה הרבים, גם את אלה שלא נלמדו בישיבות לאורך תקופת הגלות: תורה שבכתב ותורה שבע"פ. המשנה, התוספתא, התלמודים, הבבלי והירושלמי, מדרשי ההלכה והאגדה, פוסקים הראשונים וגדולי האחרונים, חכמת ישראל העיונית והמחקרית, חכמת המוסר והמידות וכל המקצועות הנוגעים להרחבתה של תורה והגדלת ידיעתה,²⁵ כגון: המידות שהתורה נדרשת בהן ומידותיו של ר"א באגדה, דקדוק עברי, תולדות ישראל ומדע ארץ-ישראל. הלימוד יעשה בבחינה יפה של העמקה, הרחבה ובקורת נאמנה. את כתבי הקודש, תורה שבכתב, ילמדו בישיבה בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון

23. שם, עמ' קל"ה-קל"ו

24. הרב קוק, מאמרי הראי"ה, עמ' 63.

25. שם, עמ' 346.

וקדושת הרוח ילמדו בסיוע של כל הידיעות המביאות לחקר עומקה של תורה וקדושתה ולהבנת הרוח העליון והפנימי של כתבי הקודש כולם, כל ספר וספר לפי ענינו וטיבו וערכו.²⁶

בישיבה יודגש גם הצד הדידקטי של הלימוד, הנחלת סגנון ספרותי ופיתוח כשרון הדבור וההטפה. לאחר סיום חוק הלימודים בישיבה מוטל על תלמידיה תפקיד חשוב בקהילות ישראל בארץ ובגולה: אלה ה"חלוצים"²⁷, תלמידי הישיבה המרכזית העולמית, שיתקבצו לתוכה, ברצות ה', למאות ולאלפים, בשוכם אל מקומם אחר גמר למודם וסמיכת חכמים בתור רבנים וסופרים חכמים או סתם גדולי תורה מלאי חכמה, יראת שמים טהורה, עמוסי טל תחית קודש ברוממות דגל האומה ונס תחיתה, הם יהיו עמודי התורה והאורה ואור תחית אמת ורוח אמונים של התחלת גאולה וישועה מציון וירושלים לכל תפוצות הגולה.²⁸ ... והיו עיניו ולבו, פעולתו והשפעתו, נתונים נתונים²⁹ תמיד, לבנין ארץ ישראל ולתחית האומה, בדרך החיים, שהיא דרך הקודש. והיה לנו גדוד שלם, לגיון חי, ופועל, מלא עוז ועוצמה, הכרה עצמית וידענות פנימית, העומד הכן על בסיסה של תורה ויסודה של קדושת ישראל הנאצלת...

30

בנוסף לתפקידה של הישיבה לגדל תלמידי חכמים משפיעים בעלי הכרה פנימית של קדושת התורה והעם ושל ערך התקופה, ובעלי ידענות תורנית מקיפה ועמוקה וכשרון נאום וכתובה, צריכה הישיבה לשמש כמכון ליצירה התורנית הנצרכת לדור ולדורות הבאים: ואלה חלוצי הרוח אשר יאמרו להשאר עוד במרכז הרוח המקודש הזה ולהשתלם במידה יותר עליונה ממדתה של התרת הוראה וסמיכת חכמים ולהעלות מעלה מעלה, הם יהיו הסופרים היוצרים, המחברים והמסדרים סדרי עבודות חשובות בכל מקצועותיה של תורה בהלכה ואגדה ובכל מערכותיה של חכמת ישראל המחקרית והמוסרית. על פי ועד מרכזי מבחירי גדולי ישראל ינתן לכל תלמיד מובהק מקצוע מיוחד שהוא מוכשר לו ביותר ונוטה אליו נטיה נפשית יעבדהו וישכללהו במשך זמן קצוב ויגישוהו לבקורת. וכל הרכוש הרוחני הזה ישמר באוצר גנוז הישיבה ויצא לאור עולם מזמן לזמן בחוברות וספרים שונים שיהיו למאורי הרוח בכל משאלות חייה הרוחניים והמעשיים של כנסת ישראל.³¹

26. שם, עמ' 64.

27. הרב משתמש בכוונה במילה "חלוצים" כדי להדגיש שבמקביל לחלוצי תחיית החול, המייבשים ביצות ומפריחים שממות, תלמידי הישיבה הם חלוצי תחיית הקודש, המפריחים ומפירים את לימוד התורה בדורם.

28. שם, עמ' 65.

29. הביטוי "נתונים נתונים" ע"פ הפסוק בבמדבר ג' (ט') מבטא את ההקבלה שהרב קוק עושה בין הלוויים - משרתי הקודש של עם-ישראל לבין תלמידי הישיבה, שאמורים להיות בחירי עבודת הקודש בעד כל האומה.

30. שם, עמ' 347.

31. שם, עמ' 65.

בית הדין הגדול

המפעל השני החשוב שצריך להוסיף ע"פ הרב קוק הוא בית דין גדול בירושלים, שתפקידו לבצר את יסוד המשפט העברי – משפט התורה: הננו נקראים ליסוד בית-דין גדול כללי בירושלים, מחובר מרבנים גאונים, גדולים בתורה, בצדקות, בחכמה, ובידיעות העולם, שע"י הקיבוץ הכללי ישלים כל אחד מהם את התואר של הקבוצה הזאת עד שתהיה להוד ולהדרת קודש בישראל ובעולם.³²

בית הדין יצטרך להכריע בשאלות ההלכתיות הכלליות העומדות על הפרק ובכל ענייני הקודש של האומה השבה לארצה: חברי הבי"ד יהיו מהם קבועים בירושלים, ומהם יהיו נקראים על משך זמן ובכל שנה ופרק הנדרש יעשה הבי"ד הכללי, אסיפה כללית של רבנים מכל א"י ומכל ארצות הגולה, קבוצה קדושה של ת"ח גדולים יראי ד' וחכמי לה להועץ יחדיו על העניינים העומדים על הפרק בתקון ענייני הקודש, וענייני החיים הכלליים של האומה.³³

בית הדין יצטרך לתת את דעתו על כל המפעלים של תנועת דגל ירושלים ולפעול אתה בשיתוף פעולה ובתיאום מלא: אם יתיסד איזה כח עולמי בישראל בארצנו הקדושה יהיה הכח הרבני הכללי, והכח העולמי באים לפעמים לידי ועידה כדי להתישב איך לנהל את העניינים הנוגעים בשני המקצועות העולמיים, והקדושים, באיזה יחס, ואיך להביא את הדברים למצב רצוי.³⁴

לצד בית הדין הגדול יוסדו בתי דינים מקומיים בערים השונות: הכח המשפטי בא"י מוכרח להיות משפט התורה ע"פ בתי דינים קבועים, ורבנים מומחים ומובקים אנשי חיל כו' ככל תורת הדיינים בישראל מעולם.³⁵

בית הדין הגדול מהווה תשתית לסנהדרין הגדולה, שעתידה לקום לאחר ישוב המחלוקות בין גדולי תלמידי החכמים שבאומה, וממנה תצא תורה והוראה לכל ישראל ויסוד בתי דינים סמוכים כבימי קדם: הוועד הגדול הזה יהיה עומד על מצב כזה, שיהיה בהמשך הזמן מוכר אצל כל השדרות של עמנו, וגם אצל העולם הכללי, בתור הכנסייה הרוחנית המאומצת של עולמנו.³⁶

לפי הרב קוק הדרך לצמיחת הסנהדרין הגדולה מתוך הרבנות הראשית לא"י (ובית הדין הגדול) צריכה להיות הדרגתית: וכבר מראשית יסודה של הרבנות בא"י באופן כללי ומוכר בין מצד הקהל כולו ברובו הגדול באה"ק ובין מצד הממשלה, הבעתי את דעתי כי אם יעלה בידנו לסדר באופן הגון את הרבנות בא"י לסעיפיה וריכוחה, אז נוכל לפנות לכל קהל ישראל, וביחוד לרבנים הגאונים היותר משפיעים שבגולה [...] וחודש אחד בשנה יקבע לזמן

32. אגרות הראי"ה ג', עמ' קע"ט.

33. שם, שם.

34. שם, שם.

35. שם, שם.

36. שם, עמ' קצ"ז.

הופעת השלוחים צירי הגולה הגאונים והצדיקים המפורסמים ובזמן הישיבה המאוחדת שתהיה מאוגדת ביחד מגדולי רבני אה"ק וגדולי רבני הגולה, תהיה האספה הגדולה הזאת נקראת "הרבנות הכוללת" [...] – כשכל אלה הדרכים יעוטרו באיזה מדרגה של הצלחה וכבוד, או רק אז תוכל לעלות על הפרק גם כן שאלה זו שלהשבת שבותינו בדבר ערכה של הסמיכה ואפשרותה.³⁷

במאמר "על הציונות"³⁸ שפרסם הרב קוק בעיתון הדביר בשנת תר"פ התווה קווים לאופייה של הסנהדרין הגדולה, כפי שראה בעיני רוחו: הסנהדרין תהיה עיקר תורה שבע"פ ואליה נשמע.

על הדיינים להשתלם בכל החוכמות החיצוניות בנוסף על בקיאותם וחריפותם בכל מקצועות התורה, לשם כך צריך לייסד בתי מדרש שילמדו בהם גם את חוכמות העמים.

על הסנהדרין יהיה לברר ע"פ רוב דעות הרבה דברים התלויים ברפיון, הרבה מנהגים שמחולקים בהם בני הארצות, ע"פ סיבת הפיזור, שאלה אחזו בדעה אחת ואלה בדעה אחרת מן גדולי הפוסקים. בהכרח יהיו שבים הכל למנהג אחד.

הסמיכה תחזור לישראל כדעת המהר"י בירב וגם אם יהיה לנו הדין מסופק, אז מ"מ נוכל לסמוך שידונו הסנהדרין כדין בי"ד הגדול עכ"פ לענייני מילי דרבנן, שאם יישאר הספק על מקומו ג"כ ספיקו להקל, ועוד עד כאן לא למדנו מדברי מחלוקתם כ"א לדון דיני קנסות ונפשות, אבל על חובת המצווה לשמע לכל הדבר אשר יגידו לנו מן המקום ההוא לא מצינו כלל שיהיה תלוי בסמיכה.

דברים שנחלקו הפוסקים ע"פ דברי התלמוד, נראה שאין לנו אחר התלמוד תקנה כוללת לכל ישראל, ודאי יכריעו בי"ד הגדול לעשות תורה אחת ומשפט אחד לכל ישראל.

אם יגדלו הפרצות והשאיפה לפריקות עול תתרבה, אז בהכרח יהיו בי"ד חייבים לגדור דברים, באופן זמני או קבוע, שיכבידו עכ"פ את סבל החיים בדברים אחדים או רבים, כדי להציל מטמיעה מוסרית, להחזיר קדושתן של ישראל על מכונה.

תחומי הלימוד

רעיון תחיית הקודש של הרב קוק כולל את תחייתה של תורת ארץ ישראל: "זוהב הארץ היא טוב, אין תורה כתורת ארץ ישראל" (מדרש רבה). בכל דור ודור היינו צריכים לחבב הרבה תורת ארץ ישראל. וביותר אנו צריכים לזה בדורנו, דור הנבילה והתחייה, בן הזמן של האפלה והאורה, הייאוש והגבורה. בשבילו אנו צריכים סם חיים – דווקא מתורת ארץ ישראל.³⁹

37. אוצרות הראי"ה ב', עמ' 1073.

38. שם, עמ' 8936-92.

39. אורות התורה, עמ' ס"ז.

תורת א"י מתייחדת מתורת חו"ל בפרספקטיבה הכללית של ראייתה: כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן הפרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי. תורת חוץ לארץ עוסקת בתיקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומריותה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם. אבל רק בתור נפש פרטית. לא כן תורת א"י. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה. הפרטים הנם מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילויה, מתעטרים בעטרתה, "עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו".⁴⁰

תורת א"י מאחדת את האגדה וההלכה את הכללים והפרטים ומאירה באור יקרות את הלמודים המחולקים: ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו [...] הננו קרואים לסול מסילות כאלה בארצות הלימוד, שעל ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי.⁴¹ לא רק האגדה לבדה תואר מאור הרעיון הבהיר של תורת ארץ ישראל, כי אם גם ההלכה, יסודות הסברות, נתוח הפסקים שרשי השיטות ומובנן הכללי הנעוץ בעמקי החיים הרוחניים והמעשיים [...] הוד החיים לחמדת הרוזים, ברק הפלפול, והתעודדות התחייה של כנסת ישראל על אדמת הקודש, ברור הלכות והתרחבות החיזיון והשירה, חפץ השקידה המצוינת וחשק ההתפתחות הגופנית, כל אלה וכיוצא בהם שבחוץ לארץ, ובנוהג שבעולם לפני ימי התחיה העומדים אחר כתלנו, היו נדונים כרחוקים זה מזה וסותרים זה את זה, הנם עומדים לנו עתה להיות מאוגדים בחוברת של קשר ואגודת אמת, וכל אחד מסייע את חברו, להרחבתו והעמקתו, להתפשטותו ושכלולו.⁴² אנו צריכים להתרומם לאותה המדריגה של הבנת הכללים וכללי הכללים, והפרטים בהצעותיהם יהיו נסמכים עמם. זאת היא המידה המיוחדת של תורת א"י, ובזה היא מחולקת משל חו"ל.⁴³

לאור רעיון זה קורא הרב קוק לתחייה והתחדשות בתחומי הלימוד, ובעיקר ללימוד התחומים הכלליים והמחשבתיים שבתורה, שמצד אחד הם נחוצים לגילוייה של תורת ארץ ישראל ומצד שני לימודם נזנח ע"י רוב תלמידי החכמים במשך שנות הגלות הארוכות: כדי להכשיר את עצמנו להיות משפיעים בספרות קודש השפעה מאירה את המוח ומחממת את הלב, צריכים אנו לשים לב מתוך הכרה פנימית אל המקצוע הגדול שבתורה – זהו המקצוע של הלכות דעות, חובת המחשבה וחובת הלבבות, או בכלל למקצוע של האגדה בכל גדלו, עמקו ודיקפו, לכל מקצועותיו, סגנוניו וגווניו – אשר ממנו תבוא לנו תוצאה של הארת נשמה, ולא עוד אלא שכל פרי עמלנו בעבודת חקר ההלכה גם הוא יצמיח צמת ישועה בכפלי כפליים והורחת אורו על נשמותינו באור שבעתים ע"י השפעתה של האגדה וכל מאורותיה עליו ועל כל אגפיו.⁴⁴

40. הרב קוק שם, שם.

41. אורות הקודש א', עמ' כ"ה.

42. אורות התורה, עמ' ס"ח.

43. שם, עמ' ס"ט.

44. מאמרי הראי"ה, עמ' 49.

אחד התחומים הספציפיים שצריך לעסוק בו בדור התחייה, ושיש בו משום איחוד האגדה וההלכה ואיחוד הכללים עם הפרטים הוא תחום טעמי המצוות: כשאנו נכנסים לתוך אותה החלקה הרחבה להמקצוע הגדול של דרישת טעמי המצוות, לא נוכל להיפטר מהשתוממות על דלות ההפריה בחלק הספרותי החשוב מאוד הזה, שלפי תוכנו היה ראוי להיות דשן ורחב הרבה יותר משאר מקצועותיה של דרישת התורה... [ולכאורה דבר פשוט הוא, שיסוד התחייה ותגבורת החיים ואפילו העמדת הכוחות במצבם ההווה, צריך הוא להמשיך מהזלת אור חיים פנימיים, מלח טל של דעה ורגש, הגורם לחבב ולהעמיד את המעשים הנסמכים עליהם. ולתכלית זו הלא העבודה היותר נצרכה היא: הרחבת הדרישה בטעמי המצוות באופן עמוק, המלא חיים מקוריים.⁴⁵ המקום היותר עלול לקבל בתוכו את שפעת כל הזרמים כולם, האלוהי, המוסרי, האמוני והלאומי, בתכלית החיים והאורה, אשר פריו יוכל להיות ניכר בקרוב בימינו, ושורשיו יכו בעומק להיות למחיה לדור דורים – הוא החלק הנעזב כמעט של דרישת טעמי המצוות אשר יוריה אור גדול על העולם המדעי של היהדות, לשובב את נתיבותיה.⁴⁶

תחום נוסף שיש לעסוק בו בדור התחייה, ושיש בו משום הבנת כללי תורה ופנימיותה הוא תחום חכמת הרזים (תורת הקבלה): כעת, בזמן היותר קרוב לקץ ישועה, קול התור נשמע בארצנו והניצנים נראו בארץ, והתביעה של דרישת אור ד', של דרישת גאולה רוחנית עלינו, של נהירה אל ד' ואל טובו, הולכת היא וגדלה. כעת הזמן מחייב להרבות קניין בתורה הפנימית, בחזיונות הקודש שאין להם מבוא של הקשבה כ"א בהתעלותה של הנשמה ורוממות גבורתה באור חייה היותר זכים ועליונים, וחיל אשר נגע ד' בלבם ממחנה אלהים זה, יהיה לנו הכת המיסד את יסוד הישועה, הכח הנותן חן אור חיים וגאון של גדולה בכל תעופת החיים אשר לתחיית האומה בא"י.⁴⁷

גם תחום ההלכה צריך להתרחב ומהתמקדות כמעט בלעדית בתלמוד הבבלי מתווה הרב סדר לימוד מקיף יותר: הבבלי עם הירושלמי בהערכה בכל סוגיה וסוגיה, בבחינה יפה של העמקה, הרחבה ובקורת נאמנה ערוכה באמונת לב וטהרת רוח בהתאמה להמקורות הראשונים, כמדרשי התנאים, המכילתא, ספרא וספרי וכו' והתוספתא וכל דברי קדמונינו ההולכים ומתגלים מ"תקופת הגאונים" ושלאחריהם. וכל אלה יהיו מותאמים על ידי התעמקות בשיטות הראשונים וגדולי האחרונים בהבנה עמוקה ותודרת...⁴⁸

בד בבד עם הרחבת תחומי הלימוד והעמקת דרכי הלימוד נדרשים תלמידי החכמים להשתלם בחוכמות חיצוניות גם ע"מ שיכירו את הלכי הרוח של התקופה וילמדו כיצד להתמודד עמם וגם ע"מ שיכניסו לתחום ישראל דעות נכוחות וירחיבוהו, שיתאימו את הטוב והמעולה שלהם לאוצר חיינו: על כן עם הגברת עז התורה, הרחבת

45. שם, עמ' 18.

46. שם, עמ' 28.

47. אורות עמ' צ"א.

48. מאמרי הראי"ה, עמ' 63.

החכמה העולמית לפי האפשרי מוכרחת היא. אם אי אפשר לו לכל בן תורה להיות חכם רשמי ככל מקצועות המדעים, אבל אפשר לו להיות איש יודע את המצב הכללי של צביון הרוח שבדורו, כדי שידע איך לפרנסו ולהטיבו. [...] בעיון אמיתי כזה נוכל באמת להיטיב לעצמנו וללמד לאחרים ולהיטיב להם ג"כ. אז תבין יראת ד', ודעת אלהים תמצא"⁴⁹.

יצירה תורנית

גולת הכותרת הספרותית של תחיית הקודש לפי הרב קוק היא יצירה תורנית מקיפה וכוללת בעלת פרספקטיבה חדשה, הנצרכת בפרט לדור התחייה ובכלל לדור דורים, המעלה את קרנה של התורה בעיני העולם ובעיני ישראל: אנחנו מוכרחים להרים דגל בחיים של יצירה רוחנית חיים של יצירת קודש. של מפעלים טובים הקרובים לנו בפינו ובלבבנו, חיים המביאים ברכה ותועלת לנו ולעולם כולו [...] והנה מהיצירות של ספרות, בתוכן של קודש לעורר את תחיית הקודש באומה, לעדן ולקדש את יסודי התחייה החילוניים עד שיהיו ראויים לשאת עליהם את סבל תפקידם להביא את ניצני גאולתנו לידי מעמד איתן ופועל באומה ובעולם⁵⁰.

הפרספקטיבה החדשה של היצירה היא פרספקטיבה כלל היסטורית, הסוקרת את הישגי היצירה התורנית בכל הדורות ועורכת ומסדרת אותם בבניין הבנוי לתלפיות, כך שהתורה שבע"פ נראית לעיני כל כדבר שלם ואחדותי. הרב קוק מכנה את סוג היצירה הנ"ל "צד המלאכה שבתורה" ומשווה זאת עם: עריכת המשנה, עריכת התלמודים, סידור הלכות הרי"ף וסדור משנה תורה לרמב"ם: כל הברכה הגדולה אשר הביאו לנו באה מתוך ההתחברות של המלאכה, מלאכת עבודת הקודש, שהיא הסדרנות וההערכה שבאה ביחד עם החכמה וחקר ההלכה.⁵¹

הרב קוק הציע עבודות ספציפיות העונות על הדרישות הללו, רובם בתחום ההלכה. הראשונה שבהם היא, הלכה וברורה" ו"בירור הלכה". עניינה של עבודה זו הוא: להרגיל את העולם הלומד שלנו בסדר למוד מיושר המעמיד את הפוסקים והתלמודים במערכה אחת מחוברת ומאוגדת יחד [...] לבאר את הנימוק של כל שיטה ושיטה, איך ההלכה נובעת מתוך התלמודים ע"פ שיטת כל אחד מהפוסקים המקובלים בישראל.⁵²

השנייה שבהם היא השלמה לביאורי הגר"א על ארבעת חלקי השולחן ערוך. ביאור הגר"א מתייחד בכך שהוא שב אל המקורות הראשוניים, ומחבר את פסקי השולחן ערוך למקורות הללו, אך מצד שני מועטים למדיו מפאת קיצורו וע"כ צריך להרחיבו, לפרשו ולבארו בשפה ברורה עד שיובן לכל.

49. עקבי הצאן, עמ' קכ"ט.

50. הרצאת הרב, עמ' א'-ב'.

51. שם, עמ' ד'.

52. שם, עמ' ז'-ח'.

השלישית שבהם היא "האנציקלופדיה התלמודית": אוצר גדול שילך על פני כל התורה שבעל-פה-ביחוד, ובפרט על פני התלמודים ודברי הראשונים, ויציע בשפה ברורה את כל הכללים היסודיים של הסוגיות העיקריות, התמצית ברורה של התלמודים והשיטות, באורי גדריהן וגבוליהן בדרך פשוטה וישרה ובאופן המפיץ אורה על כללות העניין בהסברה מובנת למדנית ומדעית [...] בערכים הללו יוכלו להיכנס גם ערכי האגדה בדעות עיוניות ומוסריות ושיטותיהן השונות בכירור והסברה פשוטה, המעמדת את הקורא על עומק העניין ושרשו מרחיבה את דעתו ומעשירה את ידיעותיו.⁵³

עבודה נוספת לה קורא הרב קוק היא כתיבת מבואות לכל היצירות החשובות בכל מקצועות התורה. לעבודה זו שני פנים. הפן הראשון הוא הפן ההסברתי, המבוא הוא מפתח להבנה טובה יותר של הספר או היצירה. הפן השני הוא הפן המאיר, המבוא מאיר באור כללי ועמוק יותר את היצירה, שבפתחה נכתב: חוץ מהכללים של הסוגיות והשיטות צריכים אנו עכשיו ליצירה של מבואים, מבואים פרטיים לכל ספרי התורה כולה, החל בתורה שבכתב וכלה בתורה שבע"פ, מבואים להתלמודים הבבלי והירושלמי [...] וכן הדבר מגיע להמשנה להתוספתא וליתר ספרי התנאים המכילתא ספרא וספרי להמדרשים הרבה והתנחומא בפרוט המדוברים בהם בביאור הרוח השולט בתוכם בהסברת סגנונם בהפרטת כל השמות של חכמיהם, והבאת דעתו ומידתו של כל אחד מהם. עד שיאיר לנו אור כללי אור חדש על כל אופק התורה כולה [...] עלינו להרחיב את הדברים ולהעמיק את היסודות, לא להסתפק העניינים רק בדברים צדיים של תכונת הספר והתולדות כ"א בעיקר להסביר ולהציע את עצמותם של העניינים המדוברים בהם בעומק ערכם, בבהירות ובפשיטות...⁵⁴ באגרת לרב ישראל פורת⁵⁵ התווה הרב קוק את הדרך לכתיבת המבואות לתלמודים ע"י דוגמא של הבאת ראשי הפרקים של המבוא לסדר נזיקין.

הרב קוק החל בעצמו לעסוק ביצירות תורניות כלליות ע"פ תוכניתו בנוסף למאמרים, לדרשות, לאגרות, לתשובות ההלכתיות ולקטעי ההגות שכתב:

1. הלכה ברורה על כל הש"ס ובירוץ הלכה על מספר סוגיות בש"ס.
2. ביאור ל"ביאור הגר"א" על הלכות דיינים, עדות והלוואה הנקרא "באר אליהו".
3. פירוש להלכות שביעית והלכות כלאיים לרמב"ם.
4. ביאור לאגדות הש"ס - "עין אי"ה" הרב קוק הספיק לפרש את מסכתות "ברכות" ו"שבת".
5. הרב קוק החל בכתיבת ביאור לסידור - "עולת ראי"ה".
6. פירוש על דרך הסוד לאותיות הא"ב, לניקוד ולטעמים וקרא לו "ריש מילין".

53. שם, עמ' י"ב-י"ג.

54. שם, עמ' י"ג-י"ד.

55. אגרות הראי"ה ב', עמ' ק"פ-קפ"ב.

7. הרב קוק החל בחיבור ספר "אורות התשובה" המבאר בעמקות את ערך התשובה ונחיצותה לדור התחייה.

8. הרב קוק כתב מאמר בנושא טעמי המצוות בשם "טללי אורות"⁵⁶, במאמר זה בטא הרב קוק את שיטתו הכללית בנושא זה ואף הראה איך שיטה זו מתגלה בטעמיהן של מספר מצוות פרטיות. כמו כן מלוקטים קטעים שונים העוסקים בטעמי המצוות במספר ספרים ובעיקר בספר "בשמן רענן א' " בו מוקדש פרק שלם לנושא זה.